

Josef Zumr

Platónská inspirace mladého Masaryka

a jeho kritika českých poměrů

Masaryk vstupil na počátku své vědecké a politické dráhy do českého veřejného života zvenčí. Vyrůstal v národnostně smíšeném prostředí jižní Moravy a Brněnska, kde problémy české společnosti padesátých a šedesátých let, jak je prožívala Praha, měly odlišné souřadnice, a posádkou byl ferment ideový a kulturní osvícenství vídeňského. Nebyl tedy příjmem účastníkem ideového života české společnosti této doby a jeho učitelé a přátelé nebyly osobnosti, které se na tomto životě podílely nebo jej v minulosti spoluvytvářely. Myšlenkové tradice a stereotypy této společnosti nebyly jeho tradicí. Také ideový okruh nového humanismu, jenž k nám pronikal již od počátku obrození především ze severní německé vzdělanosti a který v českém myšlení zaznamenal hlubokou stopu, nebyl mu nijak blízký. Ani myslitelé, kteří na mladého Masaryka nejvíce působili - Rousseau, Kant, Brentano a Goethe -, nepatřili do tohoto proudu. A tak hlavním styčným bodem, který Masaryka přece jen spojoval s nejpозорuhodnějšími ideovými tendencemi působícími v českém prostředí, byl jeho hluboký, přímo existenciální vztah k Platónovi, vzniklý ještě v době jeho gymnaziálních studií. x/

Josef Zumr

x/ Vztahy Masaryka k Platónovi se podrobněji zabývali J. B. Fischer, T. G. Masaryk, Počásky a vltky.

Josef Zumr

Platónská inspirace mladého Masaryka

a jeho kritika českých poměrů

Masaryk vstoupil na počátku své vědecké a politické dráhy do českého veřejného života zvenčí. Vyrůstal v národnostně smíšeném prostředí jižní Moravy a Brněnska, kde problémy české společnosti padesátých a šedesátých let, jak je prožívala Praha, měly odlišné souřadnice, a později byl formován ideovým a kulturním ovzduším vídeňským. Nebyl tedy přímým účastníkem ideového života české společnosti této doby a jeho učitelé a přátelé nebyly osobnosti, které se na tomto životě podílely nebo jej v minulosti spoluvytvářely. Myšlenkové tradice a stereotypy této společnosti nebyly jeho tradicí. Také ideový okruh nového humanismu, jenž k nám pronikal již od počátku obrození především ze severní německé vzdělanosti a který v českém myšlení zanechal hlubokou stopu, nebyl mu nijak blízký. Ani myslitelé, kteří na mladého Masaryka nejvíce působili - Hume, Kant, Brentano a Comte -, nepatřili do tohoto proudu. A tak hlavním styčným bodem, který Masaryk přece jen spojoval s nejpozoruhodnějšími ideovými tendencemi působícími v českém prostředí, byl jeho hluboký, přímo existenciální vztah k Platónovi, vzniklý ještě v době jeho gymnazijních studií. x/

x/ Vztahem Masaryka a Platóna se podrobněji zabývali:
J. L. Fischer, T. G. Masaryk. Počátky a vlivy,

Česká mysl, r. XXVI, 1930; Z. Nejedlý, T. G. Masaryk, I.2, Praha 1931; J. Lacko, Platón - Masaryk, Roč. Univerzity Komenského, Bratislava 1934; F. Novotný, Masaryk a Platón, Naše věda, r. 19, 1938, a O Platónovi, IV, Praha 1970; J. Ludvíkovský, Dvojí setkání. Vrchlický a Lucretius. Masaryk a Platón, Listy filologické, r. 72, 1948.

Skutečnost, že Masaryk vstoupil do českého života zvnějšku, přinesla prospěch především české společnosti a Masarykovi samému do jisté míry umožnila, aby ve zbývajících desetiletích 19. století sehrál v české kultuře tak významnou úlohu, i když osobně mu tato odlišnost připravila nejednu překážku a způsobila mnoho nepříjemností.

Určitý odstup, který k české společnosti měl, byl předpokladem kritického pohledu na její poměry. Tyto poměry si zásadní kritiku skutečně vyžadovaly. Po všestranném rozmachu národního života v šedesátých letech se v dalším desetiletí dostala česká společnost, především ovšem česká politika, do vleklé krize, způsobené porážkou státoprávních snah. Česká politika, která byla od obrozenských počátků nejslabším článkem národní aktivity, ocitla se ve slepé uličce a více než kdykoli dříve začala nahrazovat politický čin nabubřelými nacionalistickými hesly. Masarykův systém hodnot nebyl úzce nacionální a byl již tehdy podložen důkladným filozofickým a sociologickým studiem. Tato okolnost a vrozený politický instinkt umožnily Masarykovi rozpoznat slabiny české politiky. Reagoval na ně roku 1876, ještě z Vídně, dvěma programovými články: Theorie a praxis a Plato jako vlastenec. Nešlo o akademické teoretické úvahy, ale o teorii

směřující k praktickému cíli: nápravě českých poměrů. Obě stati se svými východisky opírají o Platóna.

Pasívní rezistence české politiky je první předmět Masarykovy kritiky, na nějž přikládá platónské měřítko: "Ve vědě politické jest hlavní zásadou jednati, to věděl už Plato, jenž se první politickou vědou zabýval" /Theorie a praxis/. x/ Proti této zásadě se současná če-

x/ Moravská orlice, 23. 4. - 13. 6. 1876. Přetiskl J. Doležal, Masarykova cesta životem, II, Brno 1921, str. 181 n.

ská politika naprosto prohřešuje a odtud také její hube-
né výsledky, podle nichž, jak ironicky dodává, sotva
"nauky Platonovy a všech novějších anglických, francouz-
ských a amerických politiků náhledy své opravovatí bu-
dou". Masaryk pátrá po příčině tohoto stavu a klade o-
tázku, jak vysvětlit celkovou bezmocnost a bezradnost
oficiální české politiky. Příčinu toho vidí v nedostat-
ku koncepce, v nedostatku pojmu politiky, v tom, že češ-
tí politikové nevycházejí z pevného vědeckého a teore-
tického základu politiky a nepřipouštějí si ani, že by
jim takový základ chyběl. A přece je to opět požadavek,
který vytyčil již Platón. Ten požadoval, aby politika
byla vědou učící, jak spravovat stát, a politik aby byl
člověk vědoucí, znající podstatu věcí, jež spravuje.
Správné vědění je podmínkou toho, aby společnost dosáh-
la harmonického souladu, uvažuje Masaryk v duchu platón-
ského a zároveň osvícenského racionalismu. x/ Pokud jde

x/ "Z této theoretické neznalosti pravých poměrů
plyne ona nesnášlivost v praktickém životě,

která někdy až k zuřivosti se podnámá. Proto nejsme s to, chladně uvažovati o záležitostech svých i cizích, protože je neznáme." /Tamtéž./

o konkrétní vědeckou náplň politiky, nezůstává Masaryk pochopitelně u vědění Platónova, ale podává přehled soudobých vědeckých požadavků na politiku v podstatě v duchu Comtově. Jinak je tomu ovšem s hodnotovým systémem politiky. Zde opět zaujímá své místo Platón. Masaryk je již tehdy odpůrcem politiky pojímané jako technologie moci a ve shodě s Platónem zdůrazňuje její etický základ i cíl: právo a spravedlnost. Moc nesmí vítězit nad právem. x/

x/ "Plato založil stát svůj na ctnosti, hlavně na spravedlivosti; mravné jednání jednotlivce nemá se v ničem lišiti od jednání celé společnosti. Právo a spravedlnost jde nad moc. Opačnou cestou bral se Macchiavelli a stoupenci jeho posud nadpříliš četní; společnost má jiný cíl než jednotlivce, a proto obětuje ctnost a mrav zájmům svým, praktickým. Moc jde nad právo, jest heslo politiků těchto... Politika a morálka se rozcházetí nemají." /Tamtéž./

V podobném duchu se nese i druhá stať: Plato jako vlastenec. x/ Také zde se setkáváme se zárodečnou, často

x/ Poprvé otištěno v almanachu Zora, Praha 1876, str. 50 - 80. Přetisk: J. Doležal, op. c., str. 157 n.

ještě abstraktní podobou pozdějších Masarykových názorů a také zde, jak správně ukázal J. L. Fischer a po něm Z. Nejedlý, je Platón spíše podnětem k rozvinutí vlastní koncepce než předmětem objektivní interpretace. Tak tomu ovšem většinou bývá u tvořivých myslitelů nebo v aréne ideologických zápasů. V této stati si Masaryk vzal za

úkol obhájit s přispěním Platónovým své pojetí vlastenečství, a tím také říci kritické slovo k domácím poměrům. Uvědomoval si odlišnost svého názoru na problém vlastenečství, v němž harmonizoval lásku k vlasti s všelidskými zájmy, a nacionalistickým pojetím, které většinou obhajovala česká žurnalistika, nedávající dopustit na nic, co bylo české. Autorita Platónova měla být argumentem, že skutečný vlastenec musí mít kritický vztah i ke svému národu a v zájmu pravdy nesmí váhat postavit se i proti veřejnému mínění. Dále Masaryk zdůrazňuje Platónovo pojetí filozofie, podle něhož filozofie musí rovnoměrně přihlížet jak ke svým teoretickým zájmům, tak ke svému významu pro praxi. Z toho pak je odvozen známý platónský ideál vládce, který by měl být zároveň filozofem. x/ Ta-

x/ "Proti tomu, že filosofové mají panovníky býti, vzpírali se mnozí, ač neprávem; tanuli jim bezpochyby jen filosofové novější na mysli - kterýchž upřímně řečeno, jen malý počet hoden by byl panování. Platonovi byla filozofie docela něčím jiným, než školní vědou; byla theorie i praktika v největším souladu, ba totožná." /Tamtéž./

kovému muži by se pak dařilo lépe uskutečňovat ideální stát, kde "má panovati svrchovaná jednota a svornost". Tuto jednotu a svornost by mělo vedle státníkovy moudrosti udržovat náboženství, jehož důležitou úlohu jako životní jistoty si uvědomoval jak Platón, tak v nové době Comte /a s nimi i Masaryk/. x/

x/ "Nejlépe přirovnati sluší Platona k francouzskému filosofovi Comtu, jenž v pozdější době života v míře ještě větší z filosofa pozitivního knězem se stal náboženství člověčenstva. Pro filosofa má nedůslednost tato velký interest: Plato doznal,

že filosofie jeho nemůže ještě zobecněti u lidu svého, Comte doznal totéž; oba se tedy přidrželi náboženství, onen mythologického, tento katolického. Vidíme právě za dnů našich, že si státníci i filosofové o pravé přírodě náboženství a jeho poměru k státu vědomí nejsou: u Platóna a Comta mohli by se něčemu naučiti..." /Tamtéž./

Na příkladu obou prvních Masarykových publicistických vystoupení v českém tisku vidíme, jak velký vliv měl Platón na mladého Masaryka a kolik podnětů mu poskytl k myšlenkám, jež potom rozvíjel po celý život. Platón byl zřejmě také spojovacím můstkem, který Masarykovi umožnil přechod od katolicismu k protestantismu /ovšem vedle přímého vlivu Charlotty Garriguové, která byla nositelkou živé reformační tradice/. Vezmeme-li v úvahu chladný, ba odmítavý vztah oficiální tomistické filozofie k Platónovi jako zdroji nejrůznějších herezí, zejména koncem sedmdesátých let, kdy byla z iniciativy jezuitů aktualizována aristotelsko-tomistická tradice encyklikou Aeterni patris Lva XIII., musel si Masaryk i při svém neortodoxním katolicismu tento rozpor ostře uvědomovat. A tak přechod k protestantismu ho dodatečně sblížil s platónsko-novohumanistickou tradicí, z níž vzešly první filozoficko-dějinné koncepce českého obrození u Kollára, Šafaříka a Palackého. Tím se mu také otevřel ideový přístup k filozofii českých dějin, zejména k epochám husitské a bratrské, na nichž později vybudoval svou Českou otázku. Tyto souvislosti musíme mít na mysli, zkoumáme-li Masarykův platonismus.

Je tu ovšem ještě jiný ideologický aspekt Masarykova platonismu. Masaryk při vší své nespokojenosti s da-

nou společností netouží jako třeba husitští myslitelé nebo v nové době Mácha, rovněž inspirovaný Platónem, po světě zcela jiném, který by se co nejvíce blížil ideálu, jeho platonismus nemá schopnost transformovat se v panteismus, ateismus nebo dokonce materialismus s důsledky, jež s sebou taková transformace nese. Naopak usiluje o to, aby byl do daného světa a dané společnosti vnesen pevný řád, který by dal modernímu člověku, příliš zmítanému pochybnostmi a utápějícímu se v pesimismu, životní jistotu a oporu a kde by se všechno řídilo svým podstatným určením. Nejde mu tedy o zásadní změnu toho, co je, ale o lepší účel všeho existujícího, o jeho postupné zdokonalování. Je symbolické, že téměř ve stejné době, kdy Masaryk píše své stati s platónskou tematikou, dovolávají se Platóna ústy J. B. Pecky i první čeští socialisté. x/ Dovolávají se ovšem, byť kriticky, té stránky

x/ O tom podrobněji v mé studii Antika a česká filozofie 19. století ve sborníku Antika a česká kultura, Praha 1978, str. 511, a v rukopisné verzi této studie.

Platónova učení, která ukazuje perspektivu nové společnosti založené na komunistickém kolektivismu a negující tedy společnost dosavadní. Mimoděk, ale přece zákonitě, tu v ideologické sféře vyvstal antagonismus, který se Masaryk později marně snažil překlenout a smířit v teorii i praxi v duchu své devízy "revoluce hlav a srdcí".

Josef Čermak